סוכות. חג. חגיגה. לה' - במקרא ומבוא חז"ל

שיעור כללי ב' אלול תשפ"ה

פתיחה

כפתיחה ללימוד הסוגיות בפרק השלישי של מסכת סוכה נעסוק במקראות המדברים על חג הסוכות בתורה ובנבואה, ובהלכות הראשוניות הנלמדות מהם במדרש ההלכה. ננסה להציג תמונה כללית ובסיסית של משמעות חג הסוכות על ציר לוח השנה ובכלל, וננסה להתחיל לחשוב על מצוות סוכה.

חג הסוכות במקרא (בדגש על ויקרא כג)

המטרה היא לעמוד על מהותו של חג הסוכות כפי שהיא עולה מתוך לימוד פשטי המקראות. במקום בו התורה עוסקת במצווה אחת מספר פעמים, עלינו להבין מדוע ומה זה מלמדנו על משמעות החג.

(תמצית מחשבותיי בחלק זה סוכמה במאמרי: "חג הסוכות כחג ה'", בספר: "ובחג הסוכות" עמ' 40-33, 71-67. העמ' באמצע עוסקים בראש השנה וביוהכ"פ. כנ"ל בספר 'באר מרים' על סוכות. קריאת המאמר היא קיצור דרך - עדיף לראות את המקורות במקורן תחילה)

חג הסוכות בתורה:

- שמות לד, יח-כד
- שמות כג, יב-יז
- **ויקרא כג, לג-מד** ובמקביל במדבר כט: יב-יג (השוו את מערכת הקרבנות לחגים האחרים)
- דברים, טז, יג-יז
- דברים, לא, ט-יג
- דברים יא, י-יז

השוו בין המופעים השונים. התייחסו ל: מהות החג, כינוייו השונים והגדרתו, מצוותיו, הרקע בתוכו הוא מופיע, ממד הזמן והמקום, הסגנון וכו' – כפי שהם בכל פרשיה בפני עצמה – ובאופן כללי. היעזרו במפרשים על אתר – לפי בחירתכם.

ויקרא כג: לאחר העיון המשווה התרכזו בפרשיה בויקרא כג. מהן השאלות הפרשניות שעולות מקריאת פרשית חג הסוכות שם? היעזרו במפרשים שלהלן ונסו בעצמכם.

אח"כ הרחיבו את המבט לפרק כג כולו ונסו למקם את חג הסוכות בתוך מערכת המועדות כולה – הגדרתו, זמנו ומצוותיו.

עיינו גם בספרא אמור פרשה יב: א-ב; י-יא (להלן), השוו לסוכה יא ב: "זה הכלל כל דבר...בפסולת גורן ויקב הכתוב מדבר".

- פירושי הרמב"ן והראב"ע שלהלן במקורות על המונח 'שבתון' , ובמשפט שניסח ר' יעקב עמדן בסידורו 'בית יעקב' שלהלן.
- חגיגה ט א במשנה: "מי שלא חג...האחרון של חג". בגמ' שם: "ותנא מייתי לה מהכא...לתשלומין", ושם י ב: "חגיגות...תרבא לחגא אית ליה"

סוכות בנביא

- מלכים א , ח, א-יא.
- ישעיה ד: ה-ו.
- זכריה יד, ובמיוחד פסוקים טז-כא.
- נחמיה ח בעיקר מפס' יג.
- תהילים כז ה.

חז"ל

תוספתא ראש השנה א, יב; תוספתא סוכה ג, יח. תענית ב א במשנה ושם ב ב: "רבי אליעזר אומר...בשישי בחג הוא מזכיר", ובהמשך העמוד: רבי עקיבא אומר...רמיזי מיא".

מה א במשנה , ובגמ': "אמר רבי אבהו מאי קראה...עד קרנות המזבח" (מה ב שורה 7).

מהות מצוות סוכה

ט א במשנה ובגמ' עד: ...אף סוכה לה'", רש"י ד"ה "סוכה" והתוס' "מניך" עד:...הוא דאתא". יא ב: "זה הכלל כל דבר...ואי אפשר לסכך בו". כז א במשנה ובגמ' עד:...אי בעי לא אכיל", ובתוס' "תשבו" עד...לילות כבימים". בסוף אותו עמוד: "ועוד שאלו כגון אנו...בחולו של מועד", ושם בעמ' ב: "תניא ר' אליעזר...בסוכה אחת". מג א: "וסוכה גופה מנלן...אף כאן ימים ואפילו לילות" (חשוב לענייננו הלימוד העיקרי מימי המילואים). ירושלמי סוכה ג, יא. ירושלמי סוכה ג, יא – שלהלן.

- רמב"ם מורה נבוכים, ג, מג (להלן).
- ספר החינוך מצווה שכד (להלן)

מקורות מלאים

ספרא אמור פרשה יב אות א-ב / י - יא

וחגותם אותו חג לה' שבעת ימים, לפי שנאמר שבעת ימים תחוג לה' אלהיך, יכול יטעון חגיגה כל שבעה תלמוד לומר אותו, יום אחד בלבד. (ב) ואם כן למה נאמר שבעת ימים בתשלומים כל שבעה

(י) ישבו בסוכות, בסוכות של כל דבר, שהיה רבי יהודה אומר והדין נותן שלא תהא סוכה אלא בארבעת המינים, ומה אם לולב שאינו נוהג בלילות כבימים אינו בא אלא בארבעת המינים, סוכה שהיא נוהגת בלילות כבימים אינו דין שלא תהא אלא מארבעת המינים, אמרו לו לרבי יהודה כל דין שאתה דן תחילתו להחמיר וסופו להקל אינו דין, הא אם לא מצא מארבעת המינים

ישב לו שלא בסוכה, והכתוב אומר ישבו בסוכות בסוכות של כל דבר.
(יא) וכן עזרא אומר ואשר ישמעו ויעבירו קול בכל (מחניהם ובעריהם) [עריהם] ובירושלם לאמר צאו ההר והביאו עלי זית ועלי עץ שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות לעשות סוכות ככתוב, למען ידעו דורותיכם כי בסוכות הושבתי את בני ישראל בהוציאי אותם מארץ מצרים, רבי אליעזר אומר סוכות ממש היו, רבי עקיבא אומר בסוכות ענני כבוד היו, בהוציאי אותם מארץ מצרים, מלמד שאף הסוכה זכר ליציאת מצרים.
תלמוד ירושלמי מסכת סוכה פרק ג הלכה יא
כתיב [ויקרא כג מ] ושמחתם לפני ה' אלהיכם שבעת ימים. אית תניי תני בשמחת לולב הכתוב מדבר אית תניי תני בשמחת שלמים הכתוב מדבר.

רמב"ן, ויקרא, כג, כד
יהיה לכם שבתון שיהיה יום שביתה לנוח בו ואמרו רבותינו (שבת כד:) שבתון עשה הוא והנה העושה מלאכה בי"ט עובר בלאו ועשה, והשובת בו מקיים עשה ועל דעתם, המועדות כולם הוקשו זה לזה, כי לא נאמר שבתון בחג המצות ולא בעצרת ובמכילתא (בא ט) ראיתי בפרשת החדש, ושמרתם את היום הזה (שמות יב יז) למה נאמר, והלא כבר נאמר כל מלאכה לא יעשה בהם (שם פסוק טז), אין לי אלא דברים שהן משום מלאכה, דברים שהן משום שבות מנין, תלמוד לומר ושמרתם את היום הזה להביא דברים שהן משום שבות יכול אף חולו של מועד יהא אסור משום שבות, והדין נותן, תלמוד לומר ביום הראשון שבתון (להלן כט לט) והנה ידרשו "שבתון" לשבות בו לגמרי אפילו מדברים שאינן מאבות מלאכות ותולדותיהן.

אבן עזרא הפירוש הקצר שמות פרק טז
ולפי דעתי שפי' שבתון שביתה לכם, כי שבת דבק עם השם, על כן יאמר בשבת שבת היא לד'. ובשנת השמיטה שבת בעבור שהיא דומה ליום השבת, כי היא שביעית. גם נקרא צום העשור כן בעבור היותו בחדש השביעי, והאות שתמצא על סכות ויום תרועה כן בעבור החדש

ר' יעקב עמדן, בית יעקב, לחודש תשרי, שער העין, עלית הפנה.
"תשרי שביעי לחדשים- דוגמת שבת לימי השבוע- לפיכך כולו קדוש"

מבנה כללי של ויקרא כג

1. כותרת כללית (פסוקים א'-ב').
2. שבת (פס' ג)
ג. כותרת כללית שנייה (ד').
ד. פסח, חג המצות, עומר ובכורים - יחדיו (ה'-כ"ב).
ה. יום הזכרון ויום הכיפורים (כ"ג-ל"ב).
ו. חג הסוכות א' (ל"ג-ל"ו).
ז. סיכום המועדים (ל"ז-ל"ח).
ח. חג הסוכות ב', 4 המינים וסוכה (ל"ט-מ"ג).
ט. העברת הציווי לעם ישראל – חתימה אחרונה (מ"ד)

תוספתא מסכת ראש השנה (ליברמן) פרק א הלכה יב
אמ' ר' עקיבא אמרה תורה הבא עומר שעורין בפסח שהו פרק שעורין כדי שתתברך לכם תבואה הבא חטים בכורים בעצרת שהוא פרק אילן כדי שיתברכו עליך פירות אילן הבא ניסוך המים בחג כדי שיתברכו עליך מי גשמים אמרו לפניו מלכיות זכרונות ושופרות מלכיות כדי שתמליכוהו עליהם זכרונות כדי שיבא זכרונכם לטובה לפניו שופרות כדי שתעלה תפלתכם בתרועה לפניו.

מורה נבוכים ג , מג
המצוות הכלולות בקבוצה השמינית הן המצוות שמנינו זמנים. טעמיהן של כולן - למעט מעטות - מבוארים בכתוב ימים טובים (נועדו) כולם לשמחות ולהתכנסויות ההכרחיות לאדם לרוב. הם גם מועילים להתיידדויות מבקשים שתִּקָּרֵינָה בין האנשים בהתאגדויות המדיניו טעמים לפירוט אותם ימים:

עניין הפֶּסַח מפורסם. הוא נמשך שבעה ימים
של שבעה הוא פרק זמן אמצעי בין היום הטג
.....
שבועות הוא יום מתן תורה. כדי לכבד ולרומם
הימים מן החג הראשון עד אליו, כמו שהמצ
עליו ביותר סופר את הימים בשעות.
סֻכּוֹת, שכוונתו לשִׂמחה וחדווה, הוא שבעה יג
הדבר. והוא הבהיר בתורה מדוע הוא בעונה
מעשֶׂיך מן השָׂדה (שמות כ"ג, כלומר, בשעה
העבודות ההכרחיות. כבר אריסטו ציין בתשיע
היה, לדעתם, המקובל בין האומות בזמן הקד
הלשון: "הזבחים הקדומים וההתכנסויות
הפירות, כאילו הם קורבנות בעבור הפנאי".
הישיבה בסוכה באותה תקופה נסבלת. אין ו
מטריד.
שני חגים אלה גם יחד, כלומר, סֻכּוֹת ופֶּסַח, נ
הדעה בפסח היא זֵכר אותות מצרים והנצחת
בסֻכּוֹת היא הנצחת אותות הַמִּדְבָּר לדורות. ו
האדם תמיד את ימי המצוקה בימי הרווחה,
לאל ותושׁגנה לו ענווה והכנעה, ויאכל מצה
שיזכור מה עבר עלינו. כן יֵצֵא מהבתים ו
שעושִׂים האומללים יושבי המדבריות והשממו
היה מצבנו לפנים, כי בַּסֻּכּוֹת הושבתי את בנ
אותם מארץ מצרים] (ויקרא כ"ג, 43), ועו
בבתים מקושטים במקום הטוב והפורה ביותר
ולפי הבטחותיו לאבותינו מפני שהיו אנשים
ובמידותיהם, כלומר, אברהם ויצחק ויעקב, כי
שעליהם סובבת התורה, כלומר שכל טובה ע
הן רק בזכות אבות, כי הם שמרו דרך ה' לעש
(בראשית י"ח, 19).
מה שסֻּכּוֹת יוצא אל חג אחר, כלומר, שמי
להשלים בו אותן שִׂמחות שאי-אפשר לק
במגורים מְרֻוָחִים ובמבנים.
לארבעת המינים שבלולב נתנו החכמים ז"ל מ
דרך הדרשות אשר שיטתן ידועה למי שמביני
הם, לדעתם, בצורת מליצות פיוטיות, ול
משמעות הכתוב. ....מה שנראה לי באש
שבלולב הוא שהם (הבעה של) שִׂמחה
מהמדבר שהיה לא מקום זרע ותאנה וגפן ורִמ
(במדבר כ', 5) אל מקומות עצי פרי ונהרות.
אֶזכור לזאת, הפרי היפה ביותר שבהם ו(ו
הטוב ביותר שבהם ו(הצמח) בעל העלים
הצמח היפה ביותר, כלומר, ערבי נחל. בא
מצטרפים שלושה דברים: האחד, שהם מצ
ישׂראל באותה עונה והם בהישׂג ידו של כל
יפים ביותר למראה ורעננים, וחלקם - אתרוג
טוב. אבל ללולב ולערבה אין ריח רע ולא ניח
הוא שהם מתמידים ברעננותם במשך שבעה
מתאפשר באפרסקים, רימונים, חבושים, אגסי

וכמו כן מצות הלולב עם שלשת מיניו מזה השורש היא, לפ
החג הם ימי שמחה גדולה לישראל, כי הוא עת אסיפת הת
ופירות האילן בבית, ואז ישמחו בני אדם שמחה רבה, ו
נקרא חג האסיף, וצוה האל לעמו לעשות לפניו חג באות
לזכותם להיות עיקר השמחה לשמו. ובהיות השמחה
החומר הרבה ומשכחת ממנו יראת אלהים בעת ההיא
השם לקחת בין ידינו דברים המזכירים אותנו כי כל שמח
לשמו ולכבודו. והיה מרצונו להיות המזכיר מין המשמ
שהעת עת שמחה, כי צדק כל אמרי פיו, וידוע מצד הס
ארבעה המינין כולם משמחי לב רואיהם.

ספר החינוך מצוה שכד